

Két új debreceni nyelvészeti sorozatról

1. Officina Textologica. Főszerkesztő: PETŐFI S. JÁNOS. 1. kötet: PETŐFI S. JÁNOS, Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997. 98 lap. — 2. Szlengkutatás. Sorozatszerkesztő: KIS TAMÁS. 1. kötet: A szlengkutatás útja és lehetőségei. Szerkesztette: KIS TAMÁS. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997. 301 lap.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem nyelvészeti műhelyében egy évben két sorozat is indult: egy szövegnyelvészeti-szövegtani, valamint egy szociolingvisztikai (azon belül is a szlengkutatással kapcsolatos). Mindkét témának vannak előzményei, sőt eredményei az egyetemen, ezek után gondolhattak arra, hogy iskolateremtésre is alkalmas kiadványsorozatot indítsanak, s két újabb, jelentős szakterülettel bővítsék a hagyományosan színvonalas, nyelvészeti iskolákat kibocsátó egyetemet.

1. A szövegtani sorozatot PETŐFI S. JÁNOS neve jegyzi, de a szerkesztőbizottságban már ott találhatók a debreceni egyetem kiváló, szövegtani tanulmányokat is kiadó munkatársai. Elsőre meglepetésként ért, hogy az invenciózus iskolateremtő, Petőfi S. János több nyugati egyetemen megfordulván, jelenleg az olaszországi Macerata egyetemén tanítván, szegedi iskoláját (Szemiotikai szövegtan 1—10.) megteremtve most újabb helyen bukkan föl. Hiszen a Szemiotikai szövegtan sorozatot a szakma rendkívüli módon elismerte — széles körben publikálnak benne, ismertetik, idézik; vajon szükséges-e ezek után egy újabb szövegnyelvészeti-szövegtani sorozat?

Vagy talán ez a mostani más lenne? Más szövegtani témákra, hangsúlyokra vetülne a figyelem? A szerkesztők nyilván indokolni fogják, sőt talán igazolják is ezt. Az első kötet, Petőfi S. János programadása után mindkettőre látok jeleket. Mennyiben más? A címből következően ez a program poliglott (más nyelvek szemszögéből is nézi a szövegeket — én interkulturálisnak is merném nevezni), valamint erősen hangsúlyozva van benne a szövegnyelvészet, vagyis a szövegtannak leginkább nyelvészeti indíttatású és érdekeltségű része (tehát talán erőteljesebben nyelvészeti, kevésbé interdiszciplináris — kiterjesztett? — szövegtanról van szó). És mennyiben hasonló az előző sorozathoz? Szemléleti kerete továbbra is a Petőfi S. Jánostól már sok helyen és szinten megismert szemiotikai szövegtan (textológia), amelyben a szöveg mint komplex jel áll előttünk; valamint a bevezetőben integratívnak is nevezik a programot, amelyben a különböző érdeklődésű és nyelvű kutatók közel azonos módon vizsgálhatják a szöveget. Ha pedig így van, akkor meglehetősen kompatibilisnek kell lennie korábbi, más programokkal.

Hogy azután melyik vonal fog megerősödni az Officina Textologicában, majd meglátjuk. Petőfi programadó tanulmánya — amely a korábbiakhoz hasonlóan tényleges szövegeken mutatja be a felfogást, az elméletet — erőteljesebben hangsúlyozza a szövegnyelvészetet: koreferenciális elemek, koreferenciahálók. A nyelvészeti elemzésben értelemszerűen elemekre bontunk, egységeket vizsgálunk, de soha ne veszítsük szem elől a teljességet: „egy szöveg összefüggősége minden esetben több (nyelvi és nem nyelvű) tényező együtt hatásának eredménye, annak létrehozásában, (lehetséges) jelzésében egy-egy tényező csupán részleges szerepet vállalhat” (31). Továbbá az elemzés lehet analitikus (egy elméleti keret, elemzési módszer alkalmazása) vagy kreatív (az elemzen-

dő szöveg manipulálása, 61.), és természetesen lehet komplex (a lehető legtöbb szempontra kiterjedő — saját terminusom, B. G.), valamint parciális, egy-egy szempontot előtérbe helyező (45).

Programadó tanulmányának első felében Petőfi S. János a rendszernyelvészeti (szövegnyelvészeti), második felében az ún. külső nyelvészeti (szemiotikai kitekintésű) megközelítésekre utal. A szövegnyelvészeti megközelítés kulcsfeladatai: koreferenciaelemek (a különböző szófaji kategóriák funkciói; a szófaji kategóriáknál RÁCZ ENDRE—TAKÁCS ETEL Kis magyar nyelvtanának felosztását követi), koreferenciaindexek, hiányos helyek, koreferencialáncok (-hálók), a szövegmondatok lineáris elrendeződése (szövegmondaton belül téma-réma viszonyok, szövegmondatok, -mondatláncok között tematikus progresszió), valamint a különféle mondattípusok (bővítetlen, illetve bővített egyszerű és összetett mondatok) reprezentációja (az elsőben pl. ún. propozíciomagok vannak, s nincsen kommunikációsituációs beágyazás, a másodikban előtérbe kerül a behelyettesítés, a maximálisan lehetséges számú argumentum, a harmadikban értelemszerűen a kötőszó). Mindegyik mondattípusnál az alapkérdés a predikátum + argumentuma(i).

A szemiotikai kitekintésben újból megismerkedhetünk Petőfi S. János szemiotikai szövegmodelljének alapelemeivel, gyakorlatilag a jelölő-jelentés viszony finoman árnyalt, strukturálisan leképzett alapelemeivel (pl. fizikai megjelenés, az ahhoz rendelhető mentális kép, a világfragmentum – amelyek már sokszor bemutatott terminusai az elméletnek). A kiterjesztett vizsgálatban a szöveg és a mentális világ kapcsolata kerül az érdeklődés homlokterébe.

Petőfi S. János fiktív kerekasztalnak, „eszmecsereforumnak” (ez utóbbi szó kicsit pleonazmusnak tűnik) szánja a sorozatot. Korábbi munkásságát, valamint a debreceni szövegtani szakemberek eddigi tevékenységét ismerve egészen biztosan az lesz, s még sok hasznosat olvashatunk e sorozat majdani kötetében.

2. Ki sejtette volna, hogy KIS TAMÁS egykori kiváló diákköri dolgozata a katonai szlengről évek alatt a szlengkutatás debreceni műhelyének kibontakozásához vezet? Pedig így lett: a nagyközönség is ismeri a „Bakaduma” című könyvéből, a nyelvész szakma pedig az alapkutatásból, „A magyar katonai szleng szótára”-ból (1991.), valamint a mostani sorozat közvetlen bevezetőjéből, „A magyar szlengkutatás bibliográfiája”-ból (1996.). Szinte nyomozóként veti magát minden adat után, itt-ott említett, elvesztett kéziratok után kutat, a sokszor csak mellékesen kezelt magyar szleng legapróbb adatainak is nyomába ered. S mindemellett ennek a területnek a fogalmi tisztázásával, rendszerezésével is foglalkozik. Ebből szerveződik most tanulmánysorozat, amely a bevezető szerint a magyar szlengkutatás széles tematikájú fóruma szeretne lenni, egyben kapcsolódik az ugyancsak Debrecenből indult BÁRCZI GÉZA munkásságához (Bárczinak 1932-ben jelent meg „A pesti nyelv” című kismonográfiája, amely rendkívül modern szemlélettel vizsgálta a kérdést, mégis a téma félszáz évre a tudomány perifériájára szorult, nem jelent meg e témában egyetlen nagyobb tanulmány vagy monográfia sem).

Az első kötet a nemzetközi és a hazai helyzet áttekintése: vagyis az, hogy a különböző nyelvtudományi háttérrel rendelkező nyelvekben miként is áll a szlengkutatás, hiszen ezekből bizonyos nemzetközi tendenciák is kirajzolhatók. Így az angol-amerikai, a cseh, az észt, a finn, a francia, az orosz és természetesen a magyar szlengkutatás helyzetéről találhatunk tanulmányt a kötetben. A szlengtanulmányok (vagyis a szlengről szóló tanulmányok) általános gondolatmenete: mi tartozik a szleng körébe? — melyek az eddigi fő publikációk? — milyen jellemzői vannak az adott szlengnek?

KÖVECSES ZOLTÁN, az angol-amerikai szleng egyik legjobb magyar ismerője tanulmányában ugyancsak körüljárja a szlenget, bemutatja a jellemző hordozókat (bűnözők, katonák, határvidékiek, pl. cowboyok, aranyásók, bevándorlók, szubkultúrák) és témaköröket (sport, szörf, kábítószer, részegség, szexualitás). A nyelvi jellemzők között olyan „meglepetéseket” találunk, mint a kreativitás, a szóösszetétel, a szóképzés, a betűszók vagy a metaforák alkalmazása stb. — A cseh és szlovák szlengről két tanulmány szól. JIRI NEKVAPIL a csehországi, LUMÍR KLIMES a csehszlovákiai, majd a szétvált országokban 1996-ig folyó szlengkutatást mutatja be. Különösen hasznosnak

ítélem a szlengkutatás módszereinek leírását: ebből a tanulmányból ugyanis kiviláglik a pontos dokumentáló jelleg („hallgatás” — gyakorlatilag a spontán vagy célzott megfigyelés, kivonatolás, kérdőíves gyűjtés), illetve a feldolgozás módszerei (gyakoriság, statisztika — vagyis a kvantitatív módszerek). Ezekhez annyit kell csak hozzátenni, hogy ma már egyre többen hangoztatják a kvalitatív módszerek rehabilitálását, pontosabban a két módszer csoport azonos alkalmazását. Ez Magyarországon a közös néprajzi és nyelvészeti határterületeken igen régi eljárás, büszkének lehetünk rá, s nekünk csak a hagyományainkhoz kell visszanyúlnunk.

Nyelvrokonaink szlengjéről eddig keveset tudtunk. Tartalmas és figyelemre méltó adatokat közöl TONU TENDER az észti és PIRKKO NUOLIJARVI a finn szlengről. Megtudhatjuk többek között, hogy az észti szlengben is a rövidítések fontos alkotóelemekké válnak; viccesen kétértelmű például az *EKP*, mert a ’különösen nagy buli’, egyszersmind az ’Észti Kommunista Párt’ rövidítése is egyben. (Kinek ne jutna eszébe Esterházy Péter KMP-je, azaz Kis Magyar Pornográfiája, amelynek ugyancsak lehetséges más, egyébként közkeletűbb feloldása!)

A franciák lelkületéhez közel álló argót SZABÓ DÁVID, az orosz szlenget FENYVESI ISTVÁN mutatja be. A felsorolt példák azt jelzik, hogy szinte mindenütt megvívta a maga csatáját a nyelvtudományon belül a szlengkutatás, mindenhol vannak eredmények, megszállott kutatók, kutatási programok. S az eredmény is hasonló: az elméleti tisztázás igénye (korántsem megoldása), a hordozók, a területek, valamint néhol a negatív szlengnek feltárása.

Talán érthető, ha a legnagyobb kíváncsisággal és felfedezéssel a külföldieket, legalaposabban azonban KIS TAMÁSNAK a tanulmányát olvastam el a hazai szlengkutatásról. Éppen ezért a legtöbb megjegyzésem ehhez kapcsolódik. Kis Tamás szerint a szleng nem keltette fel a hazai nyelvészek érdeklődését. Szerintem fölkeltette; sejtették is, hogy roppant fontos, de a szlenget valamiféle álszemérem lengi körül (ami tudományos kérdésnél érthetetlen). Kétszer is említést tesz — érzésem szerint pejoratív éllel — a nyelvművelés és a szleng kapcsolatáról (238, 257 és 265). Ha így van, kár, mert a divatos oldalvágás tudománypszichológiailag talán érthető, ám tudománytörténethez méltatlan. A harmincas vagy akár a hatvanas évek nyelvművelői jó érzékkel, éleslátással fedezték föl a szlenget, Magyarországon akkor még szociolingvisztika sem volt — kár lenne rajtuk ezt számon kérni. Adatgyűjtésük, dokumentációjuk nem felel meg a mai elvárásoknak, de korukban fontos, újszerű volt.

Merre is vezethet a szlengkutatás útja? Véleményem szerint továbbra is a fő szerep a dokumentálásé, mégpedig a „beszédnográfiailag”, antropológiailag pontos, vagyis a lokális, társadalmi és adott időponthoz kötött gyűjtéseké. A szleng határai változnak, ezért aligha szerencsés bármelyik területnek is a kirekesztése. Egyáltalán nem értem például, hogy Kis Tamás milyen megfontolásból (figyelmetlenségből aligha!) még csak nem is említi a nyolcvanas évek elejéről a feltétlenül úttörőnek számító mai folklór-, városi folklór-kutatásokat, köztük pl. HÁY ÁGNES és a magam publikált gyűjtéseit. Átnézve a nemzetközi kutatásokat, bizony aligha kell szégyenkeznünk, sőt, alighanem büszkének kell lennünk a témaérzékenységünkre, sőt módszereinkre is. Az meg sem fordul a fejemben, hogy Kis Tamás a pesti óvodások, kisiskolások, a gödöllői HÉV-en vagy ifjúsági táborok sátorfalaira firkálók nyelvezetét nem tartja szlengnek. Hadd idézzem — tudományos lapban — a pesti szólást: „Kevés az olyan ember, akinek a fényképével kitapétázzák a Tudományos Akadémiát!” Nos, az ő nyelvük a szleng, hogy örökké ne csak a marokba köpéssel metaforáló Partridge-ot idézzük! Talán egyszer a hazai előzmények teljesebb áttekintése, illetve anyagának a fölhasználása is megtörténik. — Valamint nagyon érdekes lenne arról is olvasni, hogy mennyire nemzetközi (interkulturális) a szleng (egy része föltétlenül az, ezt szépen bizonyítja a falfirka-kultúra), mennyiben antropológiai sajátosságunk (természetesen az, univerzálé jellege utal a szerkesztő), s mennyiben beszélhetünk nyelvhez, nemzethez kötött szlengről (azt hiszem, egyre kevésbé). Mindezen kérdések körüljárására kiváló alkalom lehet a Szlengkutatás sorozat valamelyik következő kötete.

BALÁZS GÉZA